

ความเข้าใจมนุษย์ของสุนทรภู่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ ญาณประทีป

คณะมนุษยศาสตร์

มีผู้รู้เคยกล่าวว่า มนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง แต่ในความเป็นมนุษย์ มิใช่เช่นนั้นเลย ตรงกันข้ามมนุษย์กลับมีทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งโลก โกรธ หลง วิชา อาฆาต เอรัดเอาเปรียบนานาประการ หลักธรรมแห่งพระพุทธองค์ที่เรียกว่า โลกธรรม อันได้แก่ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สุข ทุกข์ สรรเสริญ และนินทา ต่างหากที่เป็นสิ่งแท้แน่นอนซึ่งครอบคลุมความเป็นไปของมนุษย์ไว้ สุนทรภู่เคยมีชีวิตผันแปรไปตามหลักธรรมแห่งพระพุทธองค์ตลอดชีวิตคลุกคลีอยู่ท่ามกลางมนุษย์ จึงได้รับสิ่งที่เรียกว่าโลกธรรมจากน้ำมือมนุษย์ ทำให้ชีวิตรุ่งเรืองบางคราวและตกอับบางครั้ง ในวรรณกรรมของสุนทรภู่จึงสอนเราให้รู้และเข้าใจมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ มากมาย สิ่งที่สุนทรภู่กล่าวถึงมากที่สุดในเรื่องของมนุษย์หรือคำสามัญที่เราเรียกว่าคน ก็คือ ใจคน เรื่องของใจคนเป็นเรื่องที่รู้และเข้าใจยากที่สุด เพราะในความเป็นคนนั้น มีบีบจยและสภาพแวดล้อมมากมายที่ทำให้คนหลงผิดคิดว่าผู้ที่แวดล้อมตนนั้น รักใคร่และ

ปรารธนาดี ผู้ที่เคยเป็นใหญ่และเคยตกต่ำมาแล้วอย่างสุนทรภู่คงจะเข้าใจคนได้ดียิ่งชั้น เวลาเป็นใหญ่เป็นโต ก็มีผู้คนนับหน้าถือตามากมาย ครั้นตกอับไร้อำนาจวาสนา ผู้ที่เคยแวดล้อมก็พากันหน้าหนีไปสิ้น การจะรู้จักคนในยามมีอำนาจวาสนานั้น รู้ได้ยาก ดังโคลงโลกนิติว่า

“มหาสมุทรสุดถลัน   คณนา
สายดั่งทงทอดมา   หยั่งได้
เขาสูงอ่าววัดวา   กำหนด
จิตมนุษย์นไซ้   ยากแท้หยั่งถึง”

สุนทรภู่สอนให้เข้าใจมนุษย์เสมอว่า คนนั้นเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ หยศคดโกง ใครทำประโยชน์ให้ตนก็รัก ใครไม่มีประโยชน์สำหรับตน ก็นิินทาว่าประจานหรือทำให้เจ็บใจ สุนทรภู่จึงสอนเรื่องเช่นนี้ไว้ในวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น ในนิราศสุพรรณ

“คลองคดลดเดยวถลัน   หลักตอ
เกะกะระเวอรอ   ร่องน้ำ
คคคคองช่องแคบพอ   พายถ่อ พ่อเฮย
คนคคคคเดยวถ่า   กว่น้ำถ่าคคอง”

หรือในนิราศเมืองเพชร กล่าววว่า

“ถึงคลองนามสามสิบสองคคคค
ชะวากวังเวียนซ้ายมาฝ่ายขวา
ให้หนูน้อยคอยนับโนนาวา

แต่หนึ่งมาถ้วนสามสิบสองคด
อันคดอันหมื่นคดกำหนดแน่
เว้นเสียแต่ใจมนุษย์สุดกำหนด
ทั้งลวงล่องอภัยวทงเลียวลด
ถึงคล่องคดก็ยังไม่เหมือนใจคน”

ในเรื่องพระอภัยมณี ตอนฤๅษีช่วยสุดสาครขึ้นจากแห้ว ก็สอน
ในเรื่องของใจคนไว้ว่า

“แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน”

ใคร ๆ ที่เคยคิดว่า จะมีผู้ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อตนไม่ว่าจะเป็นยาม
มีอำนาจวาสนาหรือในยามตกต่ำ ก็จงจำคำของสุนทรภู่ที่กล่าวไว้ใน
วรรณกรรมหลายเรื่องหลายแห่งที่ว่า คนนั้นมีหลายใจ มีหลายหน้า มิใช่
มีเพียงสองหน้าดังที่เราเคยพูดจากัน สุนทรภู่กล่าวไว้ในนิราศพระบาทว่า

“ปางบูรำคำบูรำรณชนานนาม
ราชครามเกาะใหญ่เป็นไพรสมนต์
ในแนวทางกลางย่านกันดารคน
นาวาดลเดินเบื่องบูรพา
โอ้กระแสดเควเดียวที่เดียวหนอ
มาเกิดก่อเกาะถนัดสกดหน้า

ต้องแยกคลองออกเป็นสองทางคงคา
นี้ฤๅคนจะมิน่าเป็นสองใจ”

ในนิราศภูเขาทองว่า

“ไอ้สามัญผันแปรไม่แท้เที่ยง
เหมือนอย่างเยี่ยงชายหญิงทั้งวิสัย
นี้หรือจิตคิดหมายมีหลายใจ
ที่จิตใครจะเป็นหนึ่งอย่าพึงคิด”

ในนิราศวัดเจ้าฟ้า สุนทรภู่กล่าวไว้ชัดเจนมากในเรื่องของใจคน

“ถึงบางพรมพรมมีอยู่สี่พัคตร์

คนรู้จักแจ้งจิตทุกทิศา
ทุกวันนี้มีมนุษย์อยู่ธยา
เป็นร้อยหน้าพันหน้ายิ่งกว่าพรม”

คำคน การพูดจาเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ชีวิตที่ตกอับของสุนทรภู่เป็น
ตัวอย่างที่ดีที่สุดในเรื่องของการพูดจาที่สุนทรภู่ต้องถูกถอดออกจากที่พระ-
สุนทรโวหารก็เพราะคำพูด ฉะนั้นสุนทรภู่จึงเน้นสอนเรื่องการพูดจาเป็น
อย่างยิ่ง ในนิราศภูเขาทองสุนทรภู่สอนว่า

“ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์

มีคนรักสรรเสริญอวยร้อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร
จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา”

การพูดตื้นนั้นมีประโยชน์ แม้ในสังคหวัตถุ 4 ของพระพุทธเจ้าก็
สอนไว้ในเรื่องปียวาจา สุนทรภู่กล่าวเน้นไว้ในเพลงยาวถวายโอวาทว่า

“เขาทำชอบปลอมให้น้ำใจชื่น
จึงเริ่งรักแรงไม่แหวงหนี
ปรารถนาสารพัดในปถพี
เอาไมตรีแลกได้ตั้งใจจง”

หรือ “อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก
แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
แม่เจ็บอื่นหมิ่นแสนจะแคลนคลาย
เจ็บจนตายนั้นเพราะเหน็บให้เจ็บใจ”

คบบคน การคบบคนต้องรู้จักคบบ เพราะคนจำนวนมากต้องพบกับ
ความชอกช้ำใจเพราะการคบบคน เนื่องจากคิดว่าเขาจะรักตน เหมือน
อย่างที่ตนรักเขา คนปากหวานที่ชอบทำดีต่อหน้านั้นคือปีศาจร้ายที่พึง
ระวัง สุนทรภู่สอนไว้ในนิราศพระบาทว่า

“เจ้าของตาลรักหวานขึ้นเป็นต้น
ระวังตนต้นมีอระมัดมัน
เหมือนคบบคนคำหวานรำคาญครัน
ถ้าพลังปลันเจ็บอกเหมือนตกลูกตาล”

ขึ้นชื่อว่าคนย่อมมีรอยเล่ห์พันเหลี่ยม ใครไม่รู้ไม่เข้าใจชีวิตย่อม
ตกเป็นเหยื่อของคนชั่ว พระพุทธเจ้าจึงสอนว่า อย่าประมาท จงมีสติ

ระลึกชอบอยู่เสมอ สุนทรภู่คงเข้าใจในเรื่องนี้ดี จึงกล่าวสอนไว้ในเรื่อง
โคบุตรว่า

“อันมนุษย์สุดจะเชื่อมั่นเหลือปิด
พูดสอแล้วสับดีไม่ขัดสน
เพราะแต่คำน้ำจิตคิดประจัญ
ปากเป็นผลใจเป็นพาลเหลือมารยา
ใครหลงลี้กนลูกยอกก็พอม้วย
ต้องตายด้วยปากมนุษย์ที่มีสา
คนทุกวันมันมีชื่อถือสัจจา
สู้สัตว์ป่าก็ไม่ได้ใจลำพอง”

ในเพลงยาวถวายโอวาท สุนทรภู่ก็ย้ำในเรื่องนี้อีกว่า

“แต่คนร้ายหลายล้นย่อมปลิ้นปลอก
เลี้ยงมันหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นผี
อย่าพานพบคบค้าเป็นราศี
เหมือนพาลีหลายหน้าระอาอาย”

สันดานคน ความกตัญญูรู้คุณคนเป็นสิ่งดีงาม จัดอยู่ในมงคล
38 ประการ ตามหลักพุทธศาสนา ความเป็นผู้รู้จักกตัญญูนั้น ย่อมเป็นที่
สรรเสริญทั้งในหมู่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย สุนทรภู่เกลียดคนอกตัญญู
ที่สุดในชีวิต ฉะนั้นในวรรณกรรมของสุนทรภู่จึงกล่าวถึงเรื่องนี้หลาย
แห่ง เช่นในเรื่องพระอภัยมณีกล่าวว่า

“อันรักษาศีลสัตย์กัณฑ์
ย่อมเป็นที่สรรเสริญเจริญคน
ทรลक्षणอัฏฐกตัญญูตาเขา
เทพเจ้าก็จะแข่งทุกแห่งหน
ให้ทุกข์ร้อนงอนหง่อทรพล
พระเวทมนตร์เสื่อมคลายทำลายยศ”

ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ตนของคน มีมาแต่โบราณกาล
ใครมีอำนาจวาสนาก็ข่มขู่ผู้ต่ำต้อยกว่าได้ โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมและ
ความถูกต้อง ไม่รักศักดิ์ศรีเกียรติยศของตน ในปัจจุบันเหตุการณ์อย่าง
นี้ก็มิอยู่ทั่วไปไม่จำเป็นจะต้องอ้างถึง สุนทรภู่กล่าวถึงความเห็นแก่ตัว
การดูแก่อำนาจ ไว้ในนิราศวัดเจ้าฟ้าว่า

“ถึงด่านทางบางไทรไขว่เฉลว
เห็นไพร่เลวหลายคนอยู่บนด่าน
ตั้งกำตั่งนั่งชักควักน้ำตาล
คอยว่าขานชู้คนลงคันเรือ
ไม่เห็นของต้องห้ามก็ลามขอ
มะละกอกุ่มแห้งแดงมะเขือ
ขอส้มสุกจุกจิกทั้งพริกเกลือ
จนชาวเรือเหลือระอาดำในใจ”

คนที่รักก็สรรเสริญเยินยอกัน คนที่ไม่ชอบกันก็นินทาว่าร้ายกัน
สิ่งเหล่านี้เป็นธรรมดาวิสัยของมนุษย์ สุนทรภู่จึงสอนให้หนักแน่น อย่า
ไปยินดียินร้ายในคำนินทากล่าว ในพระอภัยมณีว่า

“การนิททาภาเลเหมือนเทหน้า
ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีตเข้ากริดหิน”

อีกสิ่งหนึ่งที่สุนทรภู่เน้นก็คือ การรู้เท่าทันคน เวลาให้คุณประโยชน์แก่เขาได้ เขาก็รักใคร่เทอดทูน เวลาที่เขาเห็นว่าตนนั้นไม่มีประโยชน์สำหรับเขาแล้ว เขาก็จะนิททาว่าร้ายต่าง ๆ เสกสรรปั้นแต่งแต่สิ่งอันเป็นอภัยมงคลมากล่าวให้ได้รับความชอกช้ำใจและอับอาย สุนทรภู่จึงสอนไว้ในเพลงยาวถวายโอวาทว่า

“อันข้าไทได้ฟังเขาจึงรัก
แม้ถอยศักดิ์สันอำนาจวาสนา
เขานายหนีมิได้อยู่คู่ชีวา
แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ”

สุนทรภู่นั้นนอกจากจะเป็นรัตนกวีแล้ว ยังเข้าใจเรื่องโลกเรื่องชีวิต เข้าใจแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์อีกด้วย วรรณกรรมของสุนทรภู่จึงสะท้อนแง่คิดที่เป็น ประโยชน์ตักเตือนสั่งสอนให้เข้าใจมนุษย์ด้วยกัน อันเป็นความหวังว่า สาธุชนควรจะรู้เท่าทันทุรชนอยู่เป็นนิจ

